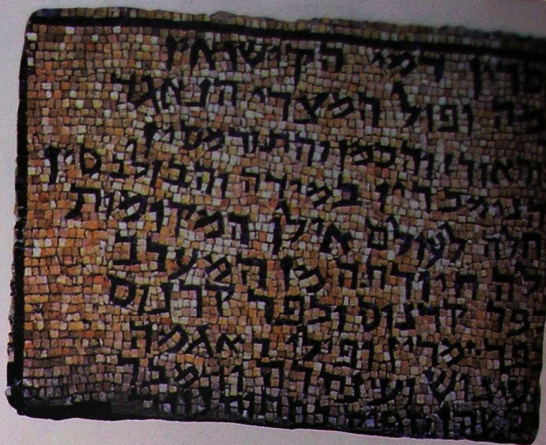

עיתון לחולדות ארץ ישראל ועם ישראל

יד יצחק בן-צבי דירחון גיליון 214 טבת תשע"א דצמבר 2010

ליגא

בשלוש לשונות – בעברית, בארמית וביוונית – והן משקפות בכך את המצב הלשוני ששרר בארץ ישראל בתקופה זו. בהקשר זה חשוב לשים לב לכך שגם האיגרות העבריות אינן עוסקות בענייני פולחן ודת אלא בשגרה של אנשי צבא. השימוש בעברית לעניינים אלו מוכיח שגם אלו שאינם חכמים או מלומדים נהגו להשתמש בעברית לצורכי חול.

"ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן העולם הבא"

מוסכם אפוא שהעברית המשיכה להיות מדוברת עד סוף תקופת התנאים. אחרי תקופה זו נראה שהעברית פוסקת מן הדיבור והופכת ללשון ספרותית בלבד. זו הסיבה שספרות התנאים לשונה עברית (המשנה, התוספתא ומדרשי ההלכה) וספרות האמוראים רובה ארמית (התלמודים ומדרשי האגדה). נראה שהיו חכמים שרוחם לא הייתה נוחה מנטישת העברית, ועל כך יעיד למשל מאמרו של רבי מאיר, שחי לקראת סוף תקופת התנאים: "כל הדר בארץ ישראל וקורא קרית שמע שחרית וערבית ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן העולם הבא" (ספרי דברים פסקה שלג). מתברר שרבי מאיר ראה שארץ ישראל נעזבת ושהדיבור העברי שוקע והשמיע את דברו נגד גומות אלו.

מה באמת הייתה הסיבה להפסקת הדיבור בלשון הקודש? יחזקאל קוטשר תלה זאת במרד בר-כוכבא, שאירע בשלוש המאה השנייה לספירה. בעקבות כישלון המרד חרבה יהודה ומרכז היישוב עבר לגליל. כיוון שבגליל כנראה לא נתיקים דיבור עברי כבר מאז חורבן ממלכת ישראל (ועוד לפני חורבן הבית הראשון), סיגלו לעצמם העוברים לגליל את לשון סביבתם וזנחו את העברית.

אך גם בתקופת האמוראים לא נכרתה העברית מן הדיבור כליל. המתבונן ביצירות האמוראים, כגון בתלמודים, ייווכח בהבחנה מעניינת: מאמרי האמוראים בדרך כלל עדיין נאמרים בעברית, ורק במשא ובמתן ובסיפורים הארמית שולטת שלטון מוחלט. ויש עוד רמזים המלמדים שהעברית המשיכה להתקיים גם בדיבור, לפחות בהיקף מצומצם. כך למשל רבי יונתן מבית גברין, שחי בתקופת האמוראים, אומר: "ארבעה לשונות נאים שישתמש בהן העולם, ואילו הן: לעז [יוונית] לומר, רומי [לטינית] לקרב, סורסי לאיליאה [ארמית לקניה], עברי לדיבור" (ירושלמי מגילה, פ"א ה"ט). בדברים אלו,

המשקפים במדויק את ריבוי הלשונות ששרר בארץ, יש גם המלצה להשתמש בעברית לדיבור. קשה לדעת אם המלצה זו מלמדת על מציאות או על תקווה, אך נראה שבעיני אמורא זה עדיין יש לכך סיכוי. אף בבבל, שמעולם לא נתקיים בה דיבור עברי, הדרשה הקבועה שנאמרה גם לפני פשוטי העם הייתה בעברית. דבר זה נלמד מתוך סיפור על דרשה שנשא רב מתנה בפפוניא שבבבל לקראת הפסח, ובה לימד "אשה לא תלוש [את המצות] אלא במים שלנו [שעבר עליהם הלילה לאחר שנשאבו]". לאחר הדרשה, כמסופר בתלמוד הבבלי (פסחים מב ע"א), באו השומעים אל רב מתנה וביקשו ממנו מים. הסיבה לבקשה מוזרה זו היא טעות בהבנת הביטוי מים שלנו: במקום "מים שעבר עליהם הלילה", הבינו השומעים שרב מתנה תובע מהם ללוש במים שלו. טעות כזו יכולה להתרחש רק בעברית, ומכאן שהדרשה נאמרה בעברית, אף ששומעיה היו הדיוטות.

מלשון קפואה ללשון חיה

רמזים כאלה לדיבור עברי עדיין מופיעים בספרות האמוראים, אבל לאחר תקופה זו (המאה השישית לספירה) הייתה העברית ללשון כתב המשמשת בעיקר לדברים שבקדושה. כאמור, לשון לא מדוברת היא לשון שצורותיה אינן משתנות. לפיכך, להבדיל מן העת העתיקה שהעברית עברה בה שינויים וגלגולים מתמידים, הרי בימי הביניים לא חל כל שינוי בצורות הלשון – יותר מאלף שנה הייתה הלשון קפואה בלי כל תזוזה (נקלטו מילים זרות וגם התחברו ידע שינויים, אבל צורות הלשון נותרו בדיוק כבעת העתיקה). קיפאון זה יש בו גם ברכה: בזכותו דובר העברית של ימינו מבין בקלות מקורות עתיקים, כגון מקרא ומשנה וכתובות עתיקות – תופעה שאין כמוה בכל לשון אחרת, שבגלל הדיבור הרציף בה צורתה היום שונה מאוד מצורתה העתיקה.

תחיית הלשון העברית ושיבתה לחיים מלאים החזירו אותה גם לטטף ההתפתחות המאפיון לשון חיה. לשון המשנה אינה כלשון המקרא, וגם לשון נכדינו תהיה שונה מלשוננו. השינויים והחידושים המתרחשים בלשון ימינו הם חלק מסימני חיוניותה, כשם שחידושי לשון התנאים מעידים על חיותה. המְצַר על התרחקותה של לשון ימינו מלשון המקורות הקלסיים יתנחם אפוא בכך שאלו בדיוק סימניה של שיבת העברית אל החיים.

בנוגת רבי אשי הברון "שעשה הפסיפוס הזה", בית הכנסת בסוסיא, התקופה הביזנטית